

NORGES HØYESTERETT

Den 12. april 2019 avsa Høyesterett bestående av dommerne Indreberg, Webster og Bergh, kst. dommer Sæbø og kst. dommer Lindsetmo dom i

HR-2019-741-A, (sak nr. 18-177107SIV-HRET), sivil sak, anke over dom:

I.

A (advokat Frode Sulland)

mot

B (advokat Nora Hallén – til prøve)

II.

C (advokat Bjørnar Eilertsen)

mot

B (advokat Nora Hallén – til prøve)

STEMMEGIVNING :

- (1) Dommer **Bergh**: Saken gjelder anke over lagmannsrettens behandling av sivile krav i en straffesak der de tiltalte ble frifunnet for straff. Spørsmålet er om det var en saksbehandlingsfeil at lagmannsretten ikke sørget for å klarlegge om de tiltalte ville gjøre gjeldende at kravene om oppreisningserstatning er foreldet, eller eventuelt anvendte foreldelsesreglene av eget tiltak.
- (2) Utgangspunktet for straffesaken var tiltalebeslutning tatt ut 30. juni 2017, der A og C var tiltalt for flere ulike forhold. Tiltalen omfattet for begge forsøk på voldtekt av B. C var også tiltalt for en umiddelbart etterfølgende fullbyrdet voldtekt av B. De aktuelle postene i tiltalen gjaldt hendelser på en ungdomsfest, som, ut fra det lagmannsretten fant bevist, ble avholdt 21. september 2012. På det tidspunktet var A 15 år og 6 måneder, C 15 år og 7 måneder og B 14 år og 2 måneder.

- (3) Ved Oslo tingretts dom 20. desember 2017 ble A og C domfelt blant annet for handlingene knyttet til B. De ble i fellesskap dømt til å betale oppreisningserstatning til henne med 145 000 kroner. C ble i tillegg dømt til å betale oppreisningserstatning alene med 30 000 kroner.
- (4) Ved Borgarting lagmannsretts dom 20. september 2018 ble A og C frifunnet for voldtektsforsøk og voldtekt overfor B. Lagmannsretten var satt som meddomsrett med to fagdommere og fem meddommere. Frifinnelsen fulgte av stemmegivningen til et bestemmende mindretall, som besto av de to fagdommerne og én meddommer. De øvrige meddommerne stemte for domfellelse.
- (5) Lagmannsretten utmålte for begge de tiltalte straff for enkelte forhold som var rettskraftig avgjort ved tingrettens dom. For As del ble straffesaken endelig avsluttet ved Høyesteretts dom HR-2019-425-A.
- (6) A og C ble ved lagmannsrettens dom dømt til å betale oppreisningserstatning til B med samme beløp som i tingretten. Fire av meddommerne stemte for at B skulle tilkjennes oppreisningserstatning. De tre øvrige dommerne fant at beviskravet for å idømme oppreisningserstatning, kvalifisert sannsynlighetsovervekt, ikke var oppfylt. I tilknytning til kravene om oppreisningserstatning bemerket lagmannsretten:
- «Lagmannsretten bemerker for ordens skyld at verken A eller C har anført at oppreisningskravet er foreldet, og lagmannsretten finner etter omstendighetene ikke grunn til å vurdere dette nærmere.»**
- (7) I lagmannsrettens domsslutning er oppreisningskravene behandlet i punkt 5, som lyder slik:
- «C og A dømmes – én for begge og begge for én – til å betale oppreisningserstatning til B med 145 000 – etthundreogførtifemtusen – kroner innen 2 – to – uker fra dommens forkynnelse. C dømmes i tillegg til å betale oppreisningserstatning til B med 30 000 – trettitusen – kroner innen 2 – to – uker fra dommens forkynnelse.»**
- (8) A og C anket lagmannsrettens behandling av oppreisningskravet til Høyesterett. Ankene gjaldt saksbehandlingen knyttet til foreлдelsesspørsmålet og til opplesning i lagmannsretten av Bs forklaring slik den er gjengitt i tingrettsdommen. Ved Høyesteretts ankeutvalgs beslutning 12. desember 2018 ble ankene fremmet til behandling for så vidt gjelder spørsmålet om foreldelse.
- (9) De ankende parter – A og C – har i hovedsak gjort gjeldende:
- (10) Etter foreldelsesloven § 11 kan et oppreisningskrav behandles i en straffesak selv om den ordinære foreldesestiden er ute. I dette tilfellet ble imidlertid A og C frifunnet i straffesaken. Det er klart at kravene på oppreisningserstatning var foreldet etter foreldelseslovens alminnelige regler. Lagmannsretten skulle da frifunnet for disse kravene. I alle fall skulle lagmannsretten ha veiledet om foreldelsesreglene og klargjort om A og C ville påberope foreldelse. Dersom lagmannsretten først ble oppmerksom på foreldelsesspørsmålet under domsskrivingen, skulle man ha tatt opp igjen, reassumert, ankeforhandlingen.

- (11) Behandlingen av sivile krav i en straffesak kan betegnes som en «kombinasjonsprosess» eller «tilkoblingsprosess», der reglene i straffeprosessloven må suppleres av regler i tvisteloven. Når det gjelder rettens veiledningsplikt vil reglene i tvisteloven § 11-5 i utgangspunktet få anvendelse. Ved vurderingen må likevel styrken på båndene mellom straffekrav og sivile krav tillegges stor vekt. Som et uttrykk for dette vises til HR-2018-2203-A. Det må også tillegges vekt at saksforberedelsen og gjennomføring av saken skjer på en annen måte i straffesaker enn i sivile saker, og at oppmerksomheten i første rekke er rettet mot straffekravet.
- (12) Påstandsgrunnlaget foreldelse ble ikke påberopt av forsvarerne i lagmannsretten. Den forsømmelsen som måtte ligge i dette, kan, i samsvar med alminnelige straffeprosessuelle prinsipper, ikke legges de tiltalte til last.
- (13) Rettens plikt til veiledning om nye påstandsgrunnlag gjelder når saken har stor betydning, grunnlaget er klart relevant og det kan medføre rettstap om man ikke får påberopt det. I dette tilfellet fikk den manglende veiledningen avgjørende betydning og medførte rettstap.
- (14) A har lagt ned slik påstand:
- «1. **Prinsipalt: A frifinnes for oppreisningskrav fra B.**
  - 2. **Subsidiært: Punkt 5 i Borgarting lagmannsretts dom av 20. september 2018 oppheves vedrørende A.»**
- (15) C har lagt ned slik påstand:
- «1. **Prinsipalt: C frifinnes for kravet om oppreisningserstatning, jf. domsslutningens punkt 5.**
  - 2. **Subsidiært: Lagmannsrettens dom, domsslutningen punkt 5, oppheves.»**
- (16) Ankemotparten – B – har i hovedsak gjort gjeldende:
- (17) Lagmannsretten har ikke begått noen saksbehandlingsfeil ved unnlatt veiledning.
- (18) Ved behandlingen av sivile krav i en straffesak kommer reglene i tvisteloven til anvendelse. Partene har full rådighet over det sivile kravet. Retten er bundet av partenes påstander og påstandsgrunnlag. Forsvarerne har prosessfullmakt for det sivile kravet.
- (19) Det var ikke klart at oppreisningskravene var foreldet. Foreldelsesfristen begynner først å løpe når skadelidte, i dette tilfellet representert ved vergen, har tilstrekkelig kunnskap om grunnlag for kravet, jf. foreldelsesloven § 9 første ledd.
- (20) Rettens plikt til materiell prosessledelse er regulert i tvisteloven § 11-5. Retten har som hovedregel ingen plikt til å gjøre partene oppmerksomme på nye påstandsgrunnlag. Unnlatt veiledning vil bare helt unntaksvis utgjøre en saksbehandlingsfeil. Det foreligger ikke en slik unntakssituasjon her.

- (21) B har lagt ned slik påstand:
- «Prinsipalt, anken forkastes.**
- Subsidiært, Borgarting lagmannsretts dom av 20. september 2018, domsslutningens punkt 5 oppheves.»**
- (22) *Mitt syn på saken:*
- (23) Jeg finner først grunn til å gå noe inn på reglene som gjelder for behandlingen av sivile krav i en straffesak.
- (24) Det følger av straffeprosessloven § 3 at sivile krav som en fornærmet har mot siktede, kan fremmes i straffesaken såfremt rettskravet springer ut av samme handling som saken gjelder. Krav om oppreisningserstatning etter skadeserstatningsloven § 3-5, jf. § 3-3, behandles i praksis ofte som en del av en straffesak.
- (25) Nærmere regler om behandlingen av sivile krav finnes i straffeprosessloven kapittel 29. Disse reglene viser i enkelte sammenhenger til bestemmelser i tvisteloven. Blant annet følger det av straffeprosessloven § 435 at særskilt anke over avgjørelsen av et sivilt krav i en straffesak skjer etter reglene i tvisteloven.
- (26) Det er ikke tvilsomt at ved behandlingen av sivile krav i en straffesak må tvisteloven anvendes også ut over det som følger av direkte henvisninger i straffeprosessloven. I Rt-2014-1322 la Høyesteretts ankeutvalg til grunn at bestemmelsen i tvisteloven § 11-2 første ledd om at retten er bundet av partenes påstander og de påstandsgrunnlagene som er påberopt, også gjelder ved behandlingen av sivile krav i en straffesak, se avsnitt 8 og 9.
- (27) Jeg understreker allerede her at foreldelse utgjør et eget påstandsgrunnlag. Retten kan dermed ikke bygge sin avgjørelse på at et krav er foreldet uten at foreldelse er påberopt av partene, se blant annet Røed, Foreldelse av fordringer, 3. utgave, side 94–95. I og med at tvisteloven § 11-2 gjelder ved behandlingen av sivile krav i en straffesak, gjelder dette også i disse sakene.
- (28) I utkastet til ny straffeprosesslov i NOU 2016: 24 er det foreslått uttrykkelige regler om at enkelte bestemmelser i tvisteloven skal gjelde ved behandlingen av sivile krav i en straffesak. Dette omfatter, i tillegg til § 11-2, blant annet § 11-5 om rettens veiledningsplikt. Utvalgets merknader til bestemmelsen, se NOU 2016: 24 side 671, må forstås slik at man anser forslaget som en videreføring av gjeldende rett. Samme sted fremhever utvalget at «[d]e av tvistelovens regler som har et skjønnsmessig preg, skal praktiseres i lys av at kravet behandles i straffesak».
- (29) Jeg bygger etter dette på at vurderingen av lagmannsrettens veiledningsplikt ved behandlingen av sivile krav i en straffesak må skje med utgangspunkt i reglene i tvisteloven § 11-5. De sentrale bestemmelsene for rettens veiledning knyttet til tvistespørsmålene i en sak er andre til fjerde ledd, sammenholdt med syvende ledd. Disse delene av paragrafen lyder slik:

- «(2) Retten skal i samsvar med tredje til sjuende ledd gi veiledning som bidrar til at tvisten får en riktig avgjørelse ut fra de faktiske forhold og de aktuelle regler.
- (3) Retten skal virke for at tvistesporsmål blir klarlagt, og at partenes påstander og standpunkter til faktiske og rettslige spørsmål blir klargjort.
- (4) Retten kan oppfordre en part til å ta standpunkt til faktiske og rettslige spørsmål som synes å være av betydning for saken.
- ...
- (7) Retten må utøve sin veiledning på en måte som ikke svekker tilliten til at den er upartisk. Retten kan ikke gi partene råd om hvilket standpunkt de bør innta til tvistesporsmål i saken, eller hvilke prosesshandlinger de bør foreta.»

- (30) Det følger av bruken av ordene «skal» i tredje ledd og «kan» i fjerde ledd at den første bestemmelsen regulerer rettens plikter, mens fjerde ledd primært gir en adgang for retten, uten at det er tale om plikter. Den generelle pliktbestemmelsen i andre ledd kan ikke endre dette utgangspunktet.
- (31) Det som reguleres i tredje ledd, er klargjøring av partenes standpunkter til spørsmål som allerede er fremme i saken. Rettens adgang, og eventuelle plikt, til å gjøre partene oppmerksom på spørsmål de ikke selv har brakt inn i saken, dekkes av fjerde ledd.
- (32) I forarbeidene til tvisteloven ble rettens adgang til å gi veiledning om materielle spørsmål – drive materiell prosessledning – drøftet i ganske stor bredde, se NOU 2001: 32 side 138–139 og side 709, samt Ot.prp. nr. 51 (2004–2005) side 172–173. Departementets uttalelser i proposisjonen må forstås slik at man ønsket en noe videre *adgang* for retten til å drive materiell prosessledning enn det Tvistemålsutvalget la opp til. Når det gjelder omfanget av rettens eventuelle *plikt* til veiledning, uttalte departementet følgende:
- «Departementet vil ikke foreslå å lovfeste en generell regel om rettens plikt til veiledning. Når en part som møter med advokat som prosessfullmektig, ikke blir oppmerksom på et påstandsgrunnlag av betydning for saken, vil det ofte være slik at retten heller ikke ser det. Hensynet til en effektiv saksavvikling gjør at det i stor grad bør bero på rettens eget skjønn hvor nøye den vil tenke gjennom saken med sikte på å avdekke andre påstandsgrunnlag. Regler med det generelle siktemål å påvirke retten til å se flest mulig sider av en sak, uavhengig av deres disposisjoner, har etter departementets syn lite for seg når partene har fri rådighet.»**
- (33) Jeg forstår det slik at departementet når det gjaldt pliktspørsmålet – på samme måte som utvalget – ikke la opp til å endre gjeldende rett. Denne ble beskrevet slik i NOU 2001: 32 side 709:
- «Som hovedregel har retten ingen plikt til å gjøre partene oppmerksom på nye påstandsgrunnlag mv. I enkelte tilfeller har det likevel vært ansett som en saksbehandlingsfeil om retten unnlater dette. Det gjelder der hvor saken er av stor betydning for parten, påstandsgrunnlaget som ikke er påberopt er klart relevant og det vil medføre et rettstap for parten om han ikke får påberope den. Et eksempel fra rettspraksis er Rt-1950-981, som gjaldt rett til bolig.»**
- (34) Også Skoghøy i *Tvisteløsning*, 3. utgave, 2017, side 966, fremhever at hovedregelen i saker med fri rådighet er at retten ikke har plikt til å drive materiell prosessledning. Samtidig uttaler han, i samsvar med det som følger av det jeg har sitert fra NOU 2001: 32, at det kan tenkes at det vil være en saksbehandlingsfeil at retten ikke har gjort oppmerksom

på et relevant påstandsgrunnlag dersom saken er av stor betydning for partene, påstandsgrunnlaget er klart relevant og det vil føre til rettstap for parten om han ikke får påberope det.

- (35) Disse kriteriene må etter mitt syn være sentrale ved vurderingen av om det i et konkret tilfelle foreligger plikt for retten til å gi veiledning. Utgangspunktet som følger av det jeg har gjennomgått, er at det må foreligge særlige omstendigheter for at retten skal ha plikt til å gi veiledning til en part som er representert ved advokat.
- (36) Bistand til siktede ved behandlingen av sivile krav inngår som en del av den oppnevnte forsvarerens oppgaver, se straffeprosessloven § 100 tredje ledd. Oppnevnt forsvarer må anses å ha prosessfullmakt, og gjennom denne rett og plikt til å opptre på vegne av sin klient på linje med en prosessfullmektig i en sivil sak.
- (37) Når det gjelder straffekravet, bygger rettspraksis i stor utstrekning på at siktede ikke kan identifiseres med forsvarerens feil. Dette er imidlertid begrunnet i de særlige rettssikkerhetshensynene som gjør seg gjeldende når det er spørsmål om straff, se til illustrasjon Rt-2015-334 avsnitt 56. Slike hensyn gjør seg ikke gjeldende på samme måte for behandlingen av sivile krav. Utgangspunktet for disse kravene må, som i ordinære sivile saker, være at siktede identifiseres med de disposisjoner hans eller hennes advokat foretar.
- (38) A og C har vist til at blant annet Høyesteretts dom HR-2018-2203-A bygger på at det er sterke bånd mellom straffekravet og sivile krav som fremmes i en straffesak. Spørsmålet i den saken var om frifinnelse i Høyesterett på det grunnlag at straffekravet var foreldet, også skulle få virkning for siktedes tidligere frafall av en begjæring om ny behandling av idømt oppreisningserstatning. Det var i den saken en situasjon der en aktiv disposisjon fra siktede var bygget på det som senere klart fremsto som bristende forutsetninger. At Høyesterett da kom til at det var en særlig nær sammenheng mellom straffekravet og oppreisningskravet, slik at man måtte se bort fra frafallet av kravet om ny behandling, gir etter mitt syn ikke veiledning for vår sak. Det er her ikke spesielle omstendigheter som skaper en særlig nær sammenheng mellom straffekravet og oppreisningskravet.
- (39) Når bedømmelsen av rettens veiledningsplikt i denne saken skal skje med utgangspunkt i reglene i tvisteloven § 11-5, er det etter dette mitt syn at det ikke kan tillegges stor vekt at det her er tale om en straffesak. Selv om behandlingsmåten er noe annerledes, er forsvarerens rolle ved behandlingen av sivile krav i en straffesak ikke grunnleggende forskjellig fra det som gjelder for en prosessfullmektig i en sivil sak. At det under saken er størst oppmerksomhet på spørsmålet om straff, og at behandlingen av sivile krav i praksis kan fremstå som underordnet eller subsidiær i forhold til behandlingen av straffespørsmålet, hindrer ikke at forsvareren har plikt til å ta stilling til alle sider ved fremsatte sivile krav, herunder eventuell foreldelse, og til å fremføre de standpunkter som best er egnet til å ivareta klientens interesser.
- (40) Jeg går så over til de konkrete forholdene i denne saken.
- (41) Det følger av foreldelsesloven § 9 første ledd at krav på oppreisning foreldes «3 år etter den dag da skadelidte fikk eller burde skaffet seg nødvendig kunnskap om skaden og den ansvarlige». Handlingene som utgjør grunnlaget for oppreisningskravet, fant som nevnt sted 21. september 2012. Det er enighet om at foreldelse ikke var blitt avbrutt før krav om

oppreisning ble fremsatt i prosesskriv 29. september 2017. Det var da gått fem år siden handlingene.

- (42) Etter mitt syn er det likevel ikke klart at kravet om oppreisningserstatning var foreldet på det tidspunktet foreldelsen ble avbrutt. Det avgjørende vil være på hvilket tidspunkt lovens krav om «nødvendige kunnskap» ble oppfylt.
- (43) Det er i denne sammenheng av betydning at B var mindreårig og dermed umyndig da hendelsene skjedde. Hun ble først myndig i 2016. Det er sikker rett at man ved anvendelsen av kunnskapskravet i foreldelsesloven § 9 ser bort fra den mindreåriges egen kunnskap og lar det være avgjørende når vergen har eller burde skaffet seg nødvendig kunnskap, se Kjørven mfl., Foreldelse av fordringer, 2011, side 227. B informerte sin mor om hendelsen etter relativt kort tid, 18. oktober 2012. Spørsmålet vil være om moren fra det tidspunktet, eller eventuelt fra et senere tidspunkt mer enn tre år før 29. september 2017, hadde eller burde skaffet seg kunnskap som beskrevet i § 9. Innholdet i dette kunnskapskravet er beskrevet i HR-2016-293-A avsnitt 38 og 39, med videre henvisninger til blant annet Rt-2007-1479 avsnitt 39.
- (44) Slik saken står for Høyesterett, er det ikke grunnlag for å ta stilling til foreldelsesspørsmålet.
- (45) Etter mitt syn er det klart at når spørsmålet om foreldelse ikke var blitt behandlet under ankeforhandlingen, kunne retten ikke ta stilling til dette uten å gjenoppta – reassumere – forhandlingene. Som jeg har påpekt, er retten bundet av de påstandsgrunnlagene partene har påberopt, og det ville vært nødvendig med supplerende bevisførsel og rettslig argumentasjon fra partene knyttet til foreldelsesspørsmålet.
- (46) Som jeg har fremhevet, må vurderingen av om det forelå plikt til å gjøre partene oppmerksom på foreldelse som et nytt mulig påstandsgrunnlag, bygge på sakens betydning for partene, om påstandsgrunnlaget er klart relevant og om det vil medføre rettstap for partene om det ikke kan påberopes.
- (47) Tidsforløpet i saken holdt opp mot treårsfristen i foreldelsesloven § 9, gjør at spørsmålet om foreldelse må sies å være relevant. Ut fra det jeg har påpekt om foreldelsesspørsmålet, er det imidlertid ikke klart at A og C har lidd et rettstap ved at de ikke har påberopt foreldelse.
- (48) Det er utvilsomt alvorlig for A og C å bli dømt til å betale oppreisningserstatning. Grunnlaget for dommen er at lagmannsrettens flertall har funnet klar sannsynlighetsovervekt for at de har skaffet seg eller forsøkt å skaffe seg seksuell omgang med B ved bruk av vold eller truende atferd.
- (49) Etter mitt syn er det likevel av en viss betydning at det her eventuelt er spørsmål om frifinnelse på grunnlag av foreldelse. Dersom det konstateres at et krav er foreldet, skjer det utelukkende på grunnlag av tidsforløpet. En dom bygget på foreldelse vil således ikke samtidig innebære en konstatering av at grunnlaget for kravet ikke er til stede.
- (50) Plikt til å betale oppreisning innebærer også en økonomisk belastning, som – særlig ut fra A og Cs unge alder – må anses byrdefull for dem. Det kan likevel ikke tillegges stor vekt.

- (51) Samlet er jeg kommet til at det i dette tilfellet ikke forelå en slik særlig situasjon at det var en saksbehandlingsfeil av lagmannsretten ikke å veilede om foreldelsesspørsmålet.
- (52) Ankene må da forkastes.
- (53) Jeg stemmer for denne

D O M :

Ankene forkastes.

- (54) Kst. dommer **Lindsetmo:** Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med førstvoterende.
- (55) Kst. dommer **Sæbø:** Likeså.
- (56) Dommer **Webster:** Likeså.
- (57) Dommer **Indreberg:** Likeså.
- (58) Etter stemmegivningen avsa Høyesterett denne

D O M :

Ankene forkastes.